

FARG'ONA VODIYSINING IQLIMI VA YOG'INLARI

Ilhomjon Ihtiyorjon o'g'li Muhitdinov

Farg'ona davlat universiteti geografiya kafedراسi o'qituvchisi

[*ilhomjonmuhitdinov@gmail.com*](mailto:ilhomjonmuhitdinov@gmail.com)

Zuhriddin Zarifjon o'g'li Maxammadov

Farg'ona davlat universiteti geografiya 2-kurs talabasi

[*zuhriddinmaxammadov@gmail.com*](mailto:zuhriddinmaxammadov@gmail.com)

Annotatsiya: Maqolada Farg'ona vodiysiga qisqacha tavsif va iqlimning tarkib topishi, havo massalari yog'inlar miqdori, ayniqsa yog'inlarning qor shaklida yog'ishining so'ngi yillarda o'zgarishiga sababchi omillar yoritilgan. Maqola annotatsiya, kalit so'zlar, asosiy qism, xulosa va foydalanilgan adabiyotlardan iborat.

Kalit so'zlar: Farg'ona vodiysi, iqlim xususiyatlari, geografik joylashish, yog'ingarchilik, qor, yog'in, cho'llar, tuproq, kontinental, quruq.

Asosiy qism: Farg'ona vodiysi qadimdan serhosil vodiy bo'lib, uni qulay tabiiy-iqlim sharoiti va unumdor yeri uchun "Oltin vodiy" deb atashadi.

Farg'ona vodiysi Tyanshan va Hisor-Oloy tog' tizmalari orasida joylashgan. Farg'ona vodiysi bodom shaklida sharqdan g'arbga 300 km ga cho'zilgan, o'rtacha kengligi 80-100, eng kengaygan sharqiy qismi 150 km ga boradi.

Farg'ona vodiysining umumiy iqlim xususiyatlari uning geografik joylashishi, tevarak-atrofning baland tog' tizmalari bilan o'ralganligi, hududning subtropik iqlim mintaqasining kontinental tipiga mansub ekanligi, katta suv havzalaridan uzoqligi va ulkan cho'llarga qo'shniligi bilan bog'liq. Bular vodiy iqlimining o'ta kontinentalligi va quruqligini belgilaydi. Bu yerda qurg'oqchil davr uzoq davom etadi, madaniy o'simliklarning vegetasiya davrida tuproq qoplamida tabiiy namlanishning bo'lmasligi agrolandshaftlarda sun'iy sug'orishni talab etadi.

Farg'ona vodiysi atrofi tog'lar bilan o'ralganligi tufayli shimoldan, shimoli-sharqdan esuvchi sovuq va g'arbdan esuvchi nam havo massalarining bevosita o'tishiga to'siq bo'ladi. Shu sababli uning iqlimi issiq, quruq, davomli yoz hamda

mo'tadil qish bilan tavsiflanadi. Qishda vodiyning atrofini o'rab olgan tog'lardan esadigan sovuq havo Farg'ona botig'ining markaziy qismida to'planib qoladi.

Vodiyda qishin-yozin havo harorati g'arbdan sharqqa tomon hamda markaziy qismidan adirlar tomon pasayib boradi: Qo'qonda yanvarning o'rtacha harorati $-2,2$ °C, iyulniki $+27,5$ °C bo'lsa, Kampirravotda yanvarniki $-4,8$ °C, iyulniki $+24,9$ °C ni tashkil etadi. Ba'zi yillari shimol va shimoli sharqdan sovuq havo massalari esib, tog'lardan oshib o'tishi natijasida vodiylar harorati pasayib ketadi. Ana shunday paytda eng sovuq harorat -26 -30 °C ga tushadi.

Vodiyning tog'li qismlarida esa yog'ingarchilik ancha ko'p. Buning natijasida Farg'ona vodiysida o'ta kontinental va quruq cho'l mintaqalaridan boshlab, yiliga 1500-2000 mm yog'in yog'adigan qariyb dengiz iqlimli hududlar ham mavjud bo'lib, vertikal zonallik yaqqol seziladi. Umuman olganda esa vodiylarda iqlim kontinental, yozi issiq, bahor va kuzi salqin va qishi nisbatan sovuq. Yil davomida quyosh 2550-2800 soat nurini sochib turadi va bu jihatdan vodiylar Toshkent va Bayramalidan qolishmaydi. Summar quyosh radiyasi yiliga 150 kkal/sm² bo'lib, yuqoriga chiqqan sari oshib boradi va 4000 m balandlikda 170 kkal/sm² atrofida bo'ladi.

Iqlim hosil bo'lishida muhim ahamiyat kasb etuvchi atmosfera sirkulyasiyasi qish oylarida Sibir antisikloni ta'sirida bo'lib, kam bulutli, ba'zan tumanli ob-havoning ko'p vaqt (40-50%) kuzatilishiga sabab bo'ladi. Bunda ob-havoning o'zgarishi sovuq havo frontlarida to'liqlik faoliyat yuzaga kelishi, ba'zi hollarda shimoliy, shimoliy-g'arbiy va g'arbiy havo oqimlarining kelishi bilan bog'liq bo'ladi. Bahor oylarida frontal jarayonlarning takroriyliigi katta bo'lib, bulutli, yog'inli va tumanli ob-havo ko'p kuzatiladi. Yoz oylarida O'rta Osiyo hududida kichik gradiyentli barik maydon ko'p kuzatilib, frontal jarayonlar, ayniqsa sekin siljuvchi yuqori siklon uchun sharoit ko'p bo'ladi; ammo transformasion jarayonlarning kuchliligi sababli ular ob-havoda sezilarli o'zgarishlar chiqara olmaydi. Kuzda ham kichik gradiyentli maydonning takroriyliigi katta (30-40%), ammo sovuq havoning kelishi ob-havoda ancha sezilarli o'zgarishlar beradi, havoning keskin sovushi, kuchli shamollar kuzatiladi.

Eng kam yogʻinli oy vodiyning koʻp qismida avgust yoki sentyabrdir. Bu oylarda yillik yogʻin miqdorining 2-3% i kuzatiladi. Faqat Turkiston va Oloy tizma togʻlarining baland togʻ qismlarida eng kam yogʻin qish oylarida – dekabr, yanvar yoki fevralda qayd etilib, yillik yogʻinning 3-4% ni tashkil etadi.

Baland togʻli rayonlarda yogʻin asosan qor shaklida yogʻadi. 2500 balandlikda qor va yomgʻir nisbati bir xil, undan quyida esa yomgʻir koʻproq yogʻadi. Togʻlarda qorning toʻplanishi va uning bahor va yozda erib, daryolarni toʻyintirishi sugʻorma dehqonchilik uchun oʻta ahamiyatlidir.

Xulosa

Fargʻona vodiysida jumladan fargʻona viloyatida yogʻinlar miqdori ayniqsa yogʻinlarning qor shaklida yogʻishi oldingi 10 yilliklarga qaraganda kamaymagan faqat Orol dengizi qurib maydoni qisqarishi natijasida bosim oʻzgarishi yuzaga kelgan va bu holat fargʻona vodiysiga kirib keladigan siklon va antisiklonlarning yoʻnalishini oʻzgarishiga sabab boʻlmoqda natijada yogʻinlar miqdori vodiyning shimoliy va shiloli-sharqiy qimlarida yogʻinlar meyoridan koʻp janubiy qismlarida esa keskin kamaymoqda. Fargʻona vodiysining shimoliy qismlariga ayniqsa kosonsoy hududlarida yogʻinlar miqdori keskin ortishi natijasida oxirgi yillarda sel havfi kuchaymoqda lekin Fargʻona vodiysining janubiy qismi va Fargʻona viloyatida yogʻinlar miqdori ayniqsa yogʻinlarning qor shaklida yogʻishi ancha kamaygan. Global iqlim oʻzgarishi natijasida qish oylarida xaroratning biroz koʻtarilishi yogʻinlarning 80-90 % yomgʻir shaklida tushishiga sabab boʻlmoqda. Iqlim ilishi sharoitida Fargʻona viloyatida oʻrtacha yillik harorat 1976 yildan koʻtarilib kelmoqda. Trend qiymatlari asosida xulosa qilib aytganda, Fargʻona vodiysida oʻrtacha yillik harorat 1921 yildan 2010 yil orasida 2-3o ga oshganligini eʼtirof etish mumkin.

Fargʻona viloyatida meteostansiyalarda kuzatilgan havo xaroratining oʻrtacha yillik qiymadlaridan yuqori boʻlishi oxirgi yillarga toʻgʻri keladi va bu haroratning oxirgi yillarda koʻtarilib boraʼtganini koʻrsatadi.

Adabiyotlar:

1. Ilhomjon Ihtiyorjon O'G'Li Muhitdinov, Jahongirmirzo Jamoliddin O'g'li Mamatisakov FARG'ONA VODIYSINING JANUBIY QISMI GIDROGRAFIYASI // Scientific progress. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/farg-ona-vodiysining-janubiy-qismi-gidrografiya> (дата обращения: 17.01.2022).
2. Jahongirmirzo Jamoliddin O'g'li Mamatisakov, Ilhomjon Ihtiyorjon O'G'Li Muhitdinov PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF ECOTOURISM IN THE PROTECTED NATURAL AREAS OF FERGANA REGION // Scientific progress. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prospects-of-development-of-ecotourism-in-the-protected-natural-areas-of-fergana-region> (дата обращения: 17.01.2022).
3. Ilhomjon Ihtiyorjon O. G., Li Muhitdinov S. O. X., DARYOSI OQIMINING SHAKLLANISHIDA GIDROMETEOROLOGIK O. R. Academic research in educational sciences. 2021. № 7 //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/so-x-daryosi-oqimining-shakllanishida-gidrometeorologik-omillarning-rol> (дата обращения: 07.12. 2021).
4. Ilhomjon Ihtiyorjon O'G'Li Muhitdinov SO'X DARYOSI OQIMINING SHAKLLANISHIDA GIDROMETEOROLOGIK OMILLARNING ROLI // Academic research in educational sciences. 2021. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/so-x-daryosi-oqimining-shakllanishida-gidrometeorologik-omillarning-rol> (дата обращения: 17.01.2022).
5. Jahongirmirzo Jamoliddin O'g'li Mamatisakov, Ilhomjon Ihtiyorjon O'G'Li Muhitdinov, Ablazbek Erkinjon Ogli Madraximov PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TOURISM IN FERGANA REGION // Scientific progress. 2021. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prospects-of-development-of-agricultural-tourism-in-fergana-region> (дата обращения: 17.01.2022).